

Aýra düşen doganlar / powestden bölek

Category: Kitapcy, Powestler, Sözler

написано kitapcy | 22 января, 2025

Aýra düşen doganlar / powestden bölek AÝRA DÜSEN DOGANLAR

Türkmen bagşyçylyk sungatynyň ägirtleriniň biri bolan Nurberdi Gulow soňky nesillere uly miras galdyrdy. Ol ata-baba gelýän milli sungatymyzyň ösmegine özboluşly goşant goşan, «Nurberdi aganyň ýoly» diýen aýdym aýdylyş ugruny emele getiren bagşydy. Ýazyjy Nurmuhammet Aylakow bagşynyň ömür ýoly bilen içgin gyzyklanyp, irginsiz gözlegler netijesinde, Nurberdi aga hakynda baryp 1994-nji ýylda dokumental powestleriniň birini döredipdi.

Kitapçylar saýty ýazyjynyň şol powestinden bir parçany okyjylar köpcüligine ýetirmegi makul bildi.

* * *

1937-nji ýyl doñup, 1938-nji ýyl başlandy. Öň «halk duşmanlarynyň» tutulýandygy, jezalandyrlyandygy baradaky habarlary daş gulakdan eşidip ýören gum içindäki çet obalaryň adamlary indi beýle zatlary öz başlaryndan geçirýärdiler.

Haýsy obadan tutsaň, «Öten aşsam pylanynam alyp gitdiler», «Obadan äkidilen adamynyň sany pylança ýetdi, hijisinden habar düşenokdan» başga gep az eşidilýärdi. Bu elhençligiň bir çeti Şahmana-da ýetdi. Bu ýerden-de birläp-ikiläp adam äkidilipdi, esli wagt bolanam bolsa, olaryň soňky ykbaly nämälimdi.

Bu bolsa geçýän zatlar sada çarwa ilatyny alasarmyk ýagdaýa saldy, olaryň howsalasyny artdyrdy. Obadan gije göçüp gidip, tutuş maşgalasy ýa-da ýeke özi serhediň aňyrsyna geçýänleriň sany köpelýärdi.

Kolhozda brigadirlik edip ýören Gurbanberdiniň başında-da nähilidir bir ünjüniň, howsalanyň dörändigini Nurberdi aňýardy. Ol beýle ýagdaýyň sebäbini soranda-da, Gurbanberdiden

açyk jogap alyp bilenokdy, sebäbi agasy gümämi-sümmä urýardy. Ahyry Gurbanberdi iç syryny dädesine aýtmaly boldy. Ýagdaýyny ýaşula düşündirip, maşgalasy bilen Eýrana geçmeklige onuň razyçylygyny aldy.

Ertir irden Garadegiše gitmeli bolandoň, Nurberdi bu gün işden ir geldi. Gelenem Gurbanberdi ony öýüne çagyrdy, çay-nahar edinensoňlaram, ol inisine garap, birhili howsalaly söze başlady:

– Bally, Garadegiše gitmelo bolsaň, sen ertir diýip durma, şu gije ýola düşeli, şol tarapa menem gelnejeň bilen gitmeli... Sebäbi?..

– Sebäbini ýolda aýdaryn, bally... Sen git-de, ýol shaýyň tut. Yöne dädemden başga hiç kim duýmasyn.

Şunluk bilenem gep gutardy. Nurberdi öye gelip, bu ýagdaýy dädesine gürrýň berende, onuň-da jogaby gümürtik boldy:

– Dogrudyr, habarym bar. Gurbanberdiniň aýdanlary bilen bolda, ýol shaýyň tutuber. Galanynam ýolda onuň özünden eşidersiň. Bu wagt gürrüňi uzaldyp durmaýly...

Olar iki ulagda üç adam bolup, ilkagşam ýola düşdüler. Gurbanberdi atyň ardyna maşgalasy Akbäbegi aldy, Nurberdiňem bir özi, esli wagt dymışyp gitdiler. Obadan sesyetim aralyk daşlaşanlaryndan soň, Gurbanberdi dillendi:

– Nurberdi, bally, ýurt birhili bulaşýar. Düşüner ýaly bolmady. Günälimi sen, günäsizmi sen saýgarylanok, tut-ha tut, bas-ha bas. Öz obalarymyzyň gürrüñini edemok. Ony özüň-de bilýän, Akýaýladan, Baýathajydan, Madawdan bir-iki günlükde birnäçe adamy tutupdyrlar. Köpüsini tanaýan, dönüklik, ikiýzlilik etjek adamlar däl. Şu wagt üstlerinden düşseler, ýagşylyga garaşmaly däl.

Golaýda men barada-da hyşy-wyşy gürrüň bolupdyr, onsoň menem müňküllili ýaşamaýyn diýdim, bally. Şu barşyma Garababanyň ýanyна Eýrana geçip gitjek.

– Gurbanberdi däde, senden näme günä tapyp biljekler ahyry? – diýip, Nurberdi janygyp gepläp ugrandan, Gurbanberdi onuň sözünü böldi:

– Özümde çigit ýaly günäň ýokdugyna menem ynanýan, bally. Yöne, men ýaňja aýtdym-a, günäli günäsiz saýgarylyp durlanok

diýip. Adama ýok ýerden günä ýöñkäp, ony güm etmäni eşekden palan agdarança-da görenoklar şu wagt.

Elbetde, bally, Watandan, il-günden aýra düşmek maña-da ýeñil däl, gelnejeñe-de. Aýdypyrlar-a geçenlerimiz: «Ýaryndan aýrylan ýedi ýyl aglar, ýurdundan aýrylan ölüncä» diýip. Meñkem şeýle bolmagy mümkün. Ýone alaç ýok, bally, men gideýin. Saña nesihatym, ýaşululary hor etme, hiç göwünlerine degiji bolaýmagyn! Ýeke zürýadymyz Bagtygüljigi-de goýup barýas bärde, bally, ol menden size galan ýadygärlik bolar. Ony-da gözden salmagyn! Öñ-ä ony alyp gitmekcidik, ýone öňümüzde-de bize nämaniň garaşýandygy belli däl, çagany horlamaly diýdik. Gelnejeň ikimizem, näme, başa gelenini görübereris.

– Bolar, Gurbanberdi däde, bizi gaýgy etmesene – diýip, Nurberdi söze başlasa-da, damagy dolup, mundan artyk gepläp bilmedi. Ara düşen dymışlygy ýene-ds Gurbanberdi bozdy:

– Bally, ýaşulynyň aýdym aýdýaň diýip, käwagt käyeýänini kyn görüp ýörme. Ýaşuly adamdyr, ýuwaş-ýuwaşdan ýumşaşar. Onsoňam seň arkaňda halk bar ahyry. Il-gün seň bagşyçylyk ukybyňa göz ýetirip, seni gadyrlap ugrady. Şonuň üçin hem olar irde-giçde ýaşulyny yrarlar. Galyberse-de, menem ýaşula bir zatlar barada sargandyryn. Atabal aga-da, Araz aga-da günde-günaşa onuň gulagyna öwüt-nesihat baryny guýup durlar. Dädeminiň köpçülügiň öñünde durumy bolmaz. Saña bagşyçylyk etmäge hökman rugsat berer, bally!

Seniň irde-giçde uly bagşy boljagyňa bil baglaýandyryn, ynanýandyryn, bally, şuny ýadyňda bek saklagyn!

Gurbanberdi sözüne biraz dyngy, berdi-de, ýene-de gürrüñini dowam etdirdi:

– Ýogsa-da, bally, dädeminiň özünüň-de ýaş wagty birneme aýdym-saza, bagşyçylyga baş goşandygyny bilyänsiň. Şu wagtlaram eline tamdyra alyp, hiňlenibermesi bar-a!

Ýone soň bu zatlardan oň el çekmesiniň sebäbini weli, sen bilyän dälsiň. Bilyän, ol saña hazır gürrüň berenok, maña bolsa irräk aýdypy. Gulak goý, ol şeýle bolupdyr.

Ikimiziň kakamyza Berdi diýýärler eken, onuň «kör» diýen lakamy-da bolupdyr. Soň üçin oň ady il arasynda Berdi kör

diýlip tutulypdyr. Dädeminiňiziň ady-da şu wagtky tutulyşy ýaly Gul ýa-da Gul mergen däldir, Annaberdidir, munam ýeri gelende aýdaýyn. Onuň adynyň Gul bolmagynyň sebäbini-de bilip goýaý! Berdi körüň, ýagny kakamyzyň iki aýaly bolupdyr – biri ig, biri gyrnak. Dädem onuň gyrnak aýalyndan bolupdyr, kiçijikliginden akyllýja, düşbüje bolansoň, kakam onuň Annaberdi adyny tutmandyr-da, gowy görüp: «Gulum!» Gulum!» diýipdir. Şeýdibem oň Annaberdi ady ýatdan çykypdyr-da, ýörgünli ady Gul bolupdyr. Mergen goşundysyny bolsa, awanda bolup, okuny kän boş geçirmänsöň, halk goşupdyr. Şeýdibem, ol indi Gul mergen bolup ýör...

Hawa, indi gürrüňimiziň başyna öwrülip geleýli. Günlerden bir gün kakamyzyň kazasy dolýar-da, dünýäden ötýär. Dädemiz-de ol wagt oglanlak bolmaly, özi-de onuň tamdyra çyny bilen ýapyşyp ýören wagty. Kakamyzyň kyrky sowlup, bir-i ki gün geçer-geçmez, dädem tamdrasyny ele alyp, çalaja öýde tyrnyldatmaga oturýar. «Aý, indi geňlenip, kyn görlüp ýörlesi ýok-la» diýipdir-dä oglan. Ine, şo wagtam onuň üstüne enesi başga agasy geläýýär. Dädemiň tamdyra çalan bolup otursyna onuň girre gahary gelýärde, elindäki duşak bilen bir-i ki gezek ýagyrnyna syrykdyrýarda, käýemäge durýar: «Häý, bedasyl diýsäni, dädeň kyrky ýaňya geçdi, mazarynyň gumy guranok, näme tamdrany onuň ölenine begenip çalýaňmy?» Duşak bilen ýagyrnyna ýene bir-ikisini suňsurýarda, tamdyranam elinden alaga-da, gapydan çykaryp zyňyp goýberýär.

– Heý, bidöwlet, seni ýene-de bir eliň tamdyraly göreýin, şonda görjek oýunlaňa, şonda bir syn et, haramzada!

Ine, şondan soň dädemom tamdrany eline känbir alasy gelmändir. Aýtjak bolýanym, bally, dädem saňa käýese-de, özünü ýenjişleri ýaly ýenjenok ahyry, şonuň üçin-de, dädemiň kän bir gaharyny getirme, ýone ol kyn görýä diýip tamdyradan, aýdym-sazdan daşlaşma!

Bilýän-ä Hudaýdyr weli, sen ahyr başyçylykdan abraý alaýsaň gerek!

Agasy şu sözleri aýdandan, Nurberdi oňa sorag berdi.

– Sen gidil, ara aýralyk düşensoň, ele tamdyra alyp, ile çykyp, aýdym aýdyp bolarmyka, Gurbanberdi däde?

– Agzyňa alýan sözleň dagy näme seň? Biz nä ölüme barýasmy? Oba baranyňdan aýdym-saza başlabergin, emma şeýtmedigiňi eşitsem, ýaman kyn görerin. Özümiň aňry baryp, nähili ýerleşendigimiň habaryny alajyny tapsam, size ýetirjek bolaryn...

Wagt geler, bally, bi zatlar hökman düzeler. Dilegde boluň, bizem bolarys. «Ýagşy niýet – ýarym döwlet» diýipdirler danalar. Saglyk bolsa ýene biri-birimize gowşarys, bu bulagaýçylyklaryň ahyry soňuna çykan tapylar.

Nurberdi ara düşen dymışlykdan peýdalanyl, gepläp ugrady:

– Gurbanberdi däde, Garababa golaýlady, onuň aňryýanam serhet. Häzirem bir çenek, pikiriňden dänseň nädýär?

Gurbanberdi inisine sözünü dowam etdirmäge maý bermedi:

– Ýok, bally, «Är ürken ýerinden...» diýipdirler. Men gideýin. Senem şundan hazır Gündrioluma git, bu wagt Garadegişde işiň ýok, ertir barsaňam bolar. Önүňden çykana-da meniň Eýrana geçenimk gizlemäni aýtgyn, sorasalar soramasalar aýtgyn, başartmany gitdi diýgin...

– Gurbanberdi däde, beýtsem namartlyk bolmazmy? Men muny başarman...

– Ondan namartlyk bolmaz. Sen muny hökman başarmaly. Seniň habaryň degişli ýerine barýança, biz aşmaly ýerimize aşarys, bizi gaýgy etme! Ýöne sen habar etmeseň weli, seni kän süyrärler, köp azar bererler. Hökman habar bergil, bally, hökman... Bolýar onda hoş, bally! Aýdanlarymy ýatdan çykarma!

– Bolýar, Gurbanberdi däde, gelneje sag-aman baryň – diýen Nurberdiniň damagyna lokga bir zat dykylana döndi. Dili tutuldy, iki gözünden ýaş togalanyp, ýaňaklaryndam syrygyp ugrady.

Şol wagtam gelnejesi golaýrak gelmegini Nurberdiden haýış etdi, soňam onuň maňlaýyndan taýly gezek ogşady-da, bozulanyny gizläbem durmany, agy gatyşyklyrak gepläp ugrady:

– Hoş gal, ýürek ýagym, ýüwürjim! Toýuňda baş ýeňñe bolup dik durmak, ak kejebe bilen gelin getirip bermek, eltä guwanmak nesibämde däl ekeni, arkadagym! Ýalñyz, naçar ýeňñeňden razy bolgun, boý syratyňa guwandygym! Agaň aýdanlary, meniň-de aýtdygymdyr, ýalñyz galjak howandarym! Saňa-da ýeňil düşmez,

gaýrat etgin, Nurberdijan!

Allam saña kuwwat bersin, ýüwrük atym – ýüwürjim!

Ýeññesiniň bu sözlerinden soň-a Nurberdiniň geplemäge-de mejaly bolmady, ony şagga der basdy... Şol duran ýerinden butnabilmän, agasydyr ýeññesiniň giden ugruna seredip, doňnaradaş bolup esli wagt esli wagt durdy. Eziz agasy, mähriban ýeññesi bilen hoşlaşyk Nurberdä agyr degdi. Göwnüne dünýä gapyşana döndi. Ýüregi sanjyp gitdi. Ysgyny gaçdy. Gözi garaňkyrady. Kellesinde dörän agyry çekip çydardan çökderdi. Şu ýagdaýda-da ol atynyň başyny gündogara – Gündrioluma tarap öwürdi-de, ýola düşdi...

Bu obadaky daşkyrak garyndaşlarynyka baryp, daň ukusyny almak üçin gyşardy. Gözüne uky gelmedi. Ymyzganyp ugrandan basyrgandy... Hon-ha agasy bilen ýeññesi gözden gaýyp bolup barýar. Özlerem hiç bir ýapyşalgasy bolmadyk çuňluga siňip barýarlar.

Naýynjar garaýysly görevlerini Nurberdä gönükdirýärler. Ondan delalat isleyärler. Nurberdi olara hemaýat etmäge hyýallanýar, emma başa baranok, olar barha daşlaşýarlar. Gözden ýitýärler. Nurberdi tisginip oýandy, dikeliп biraz oturdy. Ýene-de gyşarybam bir ymyzganjak ýaly etse-de, şol öñki ýagdaý gaýtalandy. Arasynda samyrdabam goýberýärdi, öz samyrdamasyna-da özi tisginip gidýärdi. Ne itiň günü bilen daňyny atyrdy. Ertir çäýyny öñe alanlaryndan, öý eýesi ynjyly nazaryny Nurberdä dikdi-de:

– Nurberdijan, bu bolup ýörşüň eýgilikmi, bally? Geleňde näme edip ýöreniň özüň bileňok. Şu wagtam ýüzüň üç ýuwulan ak esgä dönüpdir, gözleriňe gan öylüpdir. Ukyň-da düzüwli alyp bilmediň, yňradyň, samradyň – diýdi.

Nurberdi garyndaşyna Gurbanberdidir ýeññesi barada howul-hara gürrüň berdi-de, hoşlaşyp, Garadegiše ugrady. Barşyna-da Gurbanberdiniň başartmany Eýrana geçip gidendigini oba şurasyna habar etdi.

Nurberdiden gijesi bilen sorag etdiler. Özlerem aralaryna az salym salyp, 5-6 adam bolup, dürli sowallar berdiler. Nurberdi han şol başky aýdan sözlerini üýtgetmedi. Oňa ahyry daňa golay rugsat berdiler.

Nurberdi ertesi Garadegişlik işlerini birýüzli edip, oba gaýtdy...

Ýarym asyrdan gowrak wagt mundan öň aýra düşen doganlaryň hersi ara çekilen tikenekli simiň bir tarapynda galyp, ömürleriniň soñky gününe çenli bir-birini zarlap gezdiler. Emma aýatda dirikäler didarlaşmak weli, olara nesip etmedi... Powestler